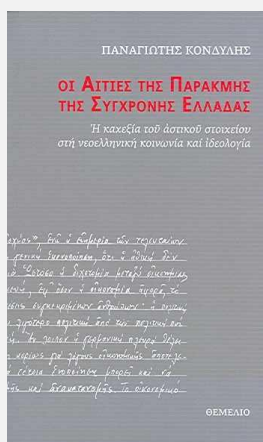

Η αρχαία Ελλάδα και ο πολιτισμός της

«Θεωρώ την εντρύφησή μου στα κλασσικά γράμματα ως ένα από τα μεγάλα ευτυχήματα και τα αναντικατάστατα ερείσματα της πνευματικής μου συγκρότησης. Η εντρύφηση αυτή άρχισε στα πρώτα εφηβικά μου χρόνια, παίρνοντας σχεδόν την μορφή μανίας, και διαρκεί, με διάφορες εντάσεις και διακοπές πλέον, έως σήμερα. Χαριτολογώντας εξομολογούμαι σε φίλους μου ότι, καθώς μ' ευχαριστεί τόσο το διάβασμα, δεν θα έπρεπε ποτέ να κάνω επάγγελμα μου το γράψιμο, και αναθυμάμαι με φθόνο τον λόρδο Χένρυ, στο Πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέυ, ο οποίος έλεγε ότι το διάβασμα του άρεσε τόσο, ώστε δεν του έκανε όρεξη να γράψει ο ίδιος βιβλία. Τώρα, όποτε φαντάζομαι ότι θα ξέμπλεκα με όλα τα βάσανα του γραψίματος και θα αφιέρωνα τον χρόνο μου στην απόλαυση του διαβάσματος, το πρώτο που μου έρχεται στο νου είναι η κλασσική γραμματεία, ελληνική και λατινική, σ' όλη της την έκταση. Αν ο αναγνώστης τη γνωρίζει ο ίδιος, τότε περιττεύει να του εξηγήσω το γιατί· αν πάλι δεν τη γνωρίζει, τότε είναι άσκοπο. Ωστόσο επιθυμώ ν' απαντήσω, έστω και μέσες-άκρες, στην ερώτησή σας εξαίροντας μερικά σημεία ιδιαίτερης προσωπικής σημασίας.

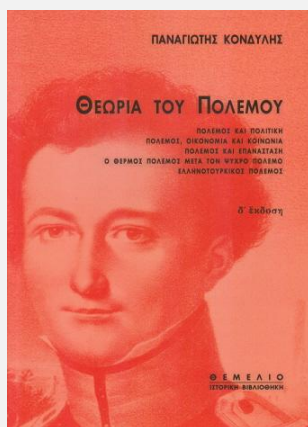
Πρώτα-πρώτα, η εξοικείωση με την αρχαιοελληνική και τη λατινική γλώσσα, ως συντακτικά και γραμματικά μορφώματα και ως αντίστοιχα ρυθμισμένες εκφραστικές δυνατότητες, σήμανε για μένα τη μεγάλη και πειθαρχημένη μύηση στο φαινόμενο «γλώσσα» εν γένει, και μάλιστα μέσα από μίαν άκρως προνομιακή πρόσβαση. Γλώσσες, όπου τα περιγράμματα των λέξεων και των φράσεων δεν τα θολώνουν τα –γόνημα ή άγονα, αδιάφορο– νεφελώματα του νεώτερου υποκειμενισμού, μοιάζουν με κυκλώπεια τείχη χτισμένα με ξερολιθιά, με οφθαλμοφανείς τις αρμοδεσιές και χειροπιαστά τα ερείσματα, με αδρές τις αντιστοιχίες ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαίνόμενο, στο πελέκημα του λόγου και στη λάξευση του στοχασμού. Η σαφήνεια και η απλότητα δεν είναι εδώ αιτήματα

προβαλλόμενα εκ των έξω, αλλά απόρροια και κριτήριο εσωτερικού βάθους. Έχω αγαπήσει πολλούς νεότερους συγγραφείς που υφολογικά στέκονται στους αντίποδες αυτού του ιδεώδους. Όταν όμως πρέπει να γράψω ο ίδιος, δεν μπορώ παρά να ακολουθήσω τις δικές μου υφολογικές κλίσεις, να βρω τους κατάλληλους αγωγούς για να διοχετεύσω τη δική μου σκέψη. Και ακριβώς η δόμηση της σκέψης μου με φέρνει κοντά στο διαυγές και κατά το δυνατόν απέριττο ύφος, πολύ περισσότερο γιατί πιστεύω, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για θεωρητικά κείμενα, ότι η πνευματική εντιμότητα απαγορεύει την επικάλυψη ατελειών της σκέψης με φιοριτούρες και λεκτικές ακροβασίες. Ειδικότερα, η γλώσσα, όπου πρωτογράφω τα βιβλία μου, προσφέρει εξαιρετικά πλεονεκτήματα στον γνώστη των κλασικών γλωσσών: η γερμανική διατηρεί πολύ περισσότερο απ' ό,τι άλλες γλώσσες τις συντακτικές δομές και τους λεκτικούς τρόπους της αρχαιοελληνικής και της λατινικής. Ιδιαίτερα οι απεριόριστες σχεδόν δυνατότητες διαπλοκής κυρίων και δευτερευουσών προτάσεων εντός μακρών περιόδων επιτρέπουν την ακριβή άρθρωση πολυεπίπεδων διανοημάτων, όπου στη συντακτική πλοκή αποτυπώνεται ανάγλυφα η πλοκή και η υφή των σχέσεων μεταξύ των διαφόρων διαστάσεων του νοήματος. Σε καμιά άλλη απ' όσες γλώσσες γνωρίζω δεν θα μπορούσε να αποδοθεί τόσο καλά το θουκυδίδειο ύφος λ.χ. Σε Γερμανούς αναγνώστες μου, οι οποίοι με ρωτούν πώς μπορώ να γράφω αβίαστα σε μια ξένη γλώσσα, και μάλιστα με αξιώσεις προσωπικού ύφους, απαντώ ότι τούτο οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στην τριβή μου με τις κλασικές γλώσσες. Όσοι τις κατέχουν καταλαβαίνουν εύκολα τι εννοώ.

Πέρα από τη γλώσσα, αλλά όχι άσχετα προς αυτήν, κλασική είναι μια σκέψη ή μια εποχή της ιστορίας του πνεύματος όταν διατυπώνει με αναντικατάστατη εννοιολογία προβλήματα διηλεκτώς επανερχόμενα, δηλαδή προβλήματα, στα οποία προσκρούει με εσωτερική αναγκαιότητα κάθε βαθύτερος στοχασμός - κοντολογής, έσχατα προβλήματα. Πώς είναι όμως δυνατό να έχει διαχρονική κλασική αξία ό,τι νοήθηκε και εκφράστηκε σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο; Όπως στην ανθρώπινη κατάσταση γενικότερα υπάρχουν ορισμένα μεγέθη συνεχώς ανακυκλούμενα, παρά την εκάστοτε διαφορετική κοινωνικοϊστορική τους επένδυση, έτσι και η ανθρώπινη σκέψη κινείται γύρω από ορισμένα θεμελιώδη μεγέθη, οι βασικοί συνδυασμοί των οποίων είναι αριθμητικά περιορισμένοι, όρα περιορισμένες είναι και οι έσχατες επιλογές. Στην αρχαία Ελλάδα έγινε κάτι πράγματι εκπληκτικό: σε σχετικό σύντομο χρονικό διάστημα, και μέσα από τις εσωτερικές αναγκαιότητες της κίνησης του στοχασμού, ανακαλύφθηκαν και συνοψίστηκαν οι έσχατες αυτές επιλογές. Όποιος π.χ. μελετήσει προσεκτικά και σ' όλες της τις πτυχές την αντιπαράθεση σοφιστικής και Πλάτωνος θα διαπιστώσει ότι εδώ συνοψίστηκε, κατά τρόπο κυριολεκτικά ανυπέρβλητο, ό,τι κατά βάθος ταλανίζει έκτοτε, γεννώντας παράλληλα ποικίλες

ενδιάμεσες λύσεις, τη δυτική σκέψη και όχι μόνον αυτή: το δίλημμα «μεταφυσική ή μηδενισμός», όπου η ηθική διάσταση του προβληματισμού συνάπτεται συνειδητά με τη γνωσιοθεωρητική ή κοσμολογική. Αυτό ούτε άλλαξε, ούτε και θα μπορούσε ν' αλλάξει, γιατί εδώ τον λόγο τον έχουν τα σταθερά μεγέθη, για τα οποία μιλήσαμε. Αλλά μήπως ο Θουκυδίδης δεν κατέστησε ορατές, κατά τρόπο εννοιολογικά επαρκή, ορισμένες σταθερές της πολιτικής συμπεριφοράς και των διεθνών σχέσεων, ούτως ώστε να αποτελεί σήμερα (εκτός Ελλάδος, εννοείται) υποχρεωτικό ανάγνωσμα όσων ασχολούνται ουσιαστικά με τέτοια ζητήματα. Εδώ πρέπει ίσως να προλάβω μια παρεξήγηση. Το κλασσικό δεν εξαντλείται στο αρχαιοελληνικό, όπως ήθελαν να πιστεύουν οι αρχαιολάτρες της παλαιάς ουμανιστικής σχολής. Η νεώτερη φιλοσοφία, κοινωνιολογία, ιστοριογραφία και λογοτεχνία έχουν κι αυτές τους κλασσικούς τους, με την έννοια που δώσαμε παραπάνω στον όρο. Η αναστροφή με τους αρχαίους κλασσικούς όχι μόνον δεν μπορεί να συνιστά κανενός είδους πρόσκομμα στην προσοικείωση των νεώτερων, αλλά έχει το αντίθετο αποτέλεσμα: εθίζει το πνεύμα στην απαρésκεια έναντι των εκάστοτε συρμών και διδάσκει πώς να συγκροτεί κανείς την παιδεία του πάνω σε εδραία και μόνιμα θεμέλια. Πολλοί, έχοντας αφοσιωθεί περίπου υπαρξιακά σε μια πνευματική μόδα, χάνουν τον προσανατολισμό τους μόλις αυτή περάσει και τρέχοντας ξοπίσω της σ' όλη τους τη ζωή στενεύουν αδιάκοπα τον ορίζοντά τους. Συνιστώ ένθερμα στους νεώτερους, που ενδιαφέρονται να συστηματοποιήσουν στα σοβαρά τα πνευματικά τους ενδιαφέροντα, να το κάμουν με αφετηρία τους αρχαίους και νεώτερους κλασσικούς, επιστρέφοντας αδιάκοπα σ' αυτούς. Έτσι και χρόνο θα εξοικονομήσουν, μπαίνοντας απ' ευθείας στην καρδιά των προβλημάτων, και θα αποφύγουν τον πνευματικό εκείνο εξευτελισμό που υφίσταται όποιος, αγνοώντας ευρύτερες συνάψεις και μακρές προΐστορίες, ατενίζει χάσκοντας τον εκάστοτε διερχόμενο διάττοντα αστέρα.

Στον βαθμό όπου κατανοούσα καλύτερα τους μηχανισμούς της ιδεολογικής και ουτοπικής σκέψης, την κλασσική αρχαιότητα την έφερνε κοντύτερα μου ένα ακόμα γνώρισμα της: η απουσία εσχατολογίας και ευθύγραμμων αντιλήψεων για το ιστορικό γίνεσθαι, οι οποίες ως γνωστόν έχουν ιουδαιοχριστιανική προέλευση και εκκοσμικεύθηκαν τόσο από τον σοσιαλιστικό μαρξισμό όσο και από τον καπιταλιστικό φιλελευθερισμό. Για να αποφευχθεί η υστερία μπροστά στον πλήρη και αμετάκλητο θάνατο, νομιμοποιήθηκε κοσμοθεωρητικά η υστερία της εσχατολογίας. Όποιος μαθαίνει να ζει χωρίς ρητές ή άρρητες εσχατολογίες και χωρίς ηθικισμούς ως υποκατάστατα τους, πρέπει και να μάθει να πεθαίνει, πλήρως και αμετάκλητα, με γαλήνη και φαιδρότητα ψυχής. Αν κάπου μπορεί να πάρει κανείς αυτό το ύψιστο μάθημα, είναι από την κλασσική αρχαιότητα, η οποία αγνόησε την ευθεία γραμμή με την αίσια απόληξη για να προσηλωθεί στη θέαση και βίωση του αΐδιου κύκλου».

«Μιλώντας για τέτοιες ιδίως μεταφράσεις μου, η καρδιά μου χτυπάει εντονότερα, καθώς αναπλάθω την ήδη μακρά ιστορία ενός πολύ προσφιλούς κεφαλαίου της πνευματικής μου ζωής: εννοώ τη σχέση μου με την ελληνική γλώσσα. Είναι η μοναδική, ευρωπαϊκή τουλάχιστον, γλώσσα που έχει πίσω της μίαν αδιάκοπη ιστορία τριών περίπου χιλιάδων ετών και συνάμα πέρασε από ποικίλες μετεξελίξεις και μεταλλαγές. Όμως οι προγενέστερες μορφές της δεν εξανεμίστηκαν, αλλά ζουν ακόμα διαφοροτρόπως μέσα της, ως ιζήματα και στρώματα, που κάνουν τη διαχρονία συγχρονία. Ο Όμηρος και η κλασσική αττική, η κοινή και η λόγια βυζαντινή, η εκκλησιαστική γλώσσα και η γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού και των κρητικών επών, η αρχαϊζουσα και η απλή καθαρεύουσα, η αστική τρέχουσα και τα ιδιοματικά κατάλοιπα – όλα αυτά αποτελούν ακόμα σήμερα πηγές απ' όπου μπορεί να αντλήσει η γλωσσική καλαισθησία, αλλά και η εκφραστική ανάγκη. Στη μοναδικότητα αυτής της γλώσσας οφείλεται, πιστεύω, το κατά τα άλλα παράδοξο γεγονός ότι η νεώτερη Ελλάδα, που τίποτε δεν πρόσφερε στη θεωρητική σκέψη ή στον τεχνικό πολιτισμό, έδωσε και δίνει υψηλή ποίηση: την ποίηση τη γεννά –την ξεβράζει, θα έλεγα– από μόνη της η δυναμική της ανεπανάληπτης αυτής γλώσσας. Εξ αρχής την αισθάνθηκα ως ενότητα και τη διάβασα αχόρταγα ως ενότητα, στα μνημεία όλων των εποχών της. Έχοντάς την προδώσει, κατά κάποιον τρόπο, αφού ο ίδιος γράφω σε μια ξένη γλώσσα, μπόρεσα ωστόσο μέσα από την αναγκαστική απόσταση να την κατανοήσω, και μάλιστα να την αγαπήσω, περισσότερο».

Παναγιώτης Κονδύλης, Συνέντευξη στον Σπύρο Τσακνιά, Διαβάζω, τ. 384, Απρίλιος 1998.